

SZAKDOLGOZAT

HEGEDÜS ÁDÁM

Média design

Kaposvár

2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Média Design Szak

Művészet és Ökológia: megmentheti-e a művészet a természetet?

Belső konzulens: Doboviczki Attila, PhD

Készítette: Hegedüs Ádám

ER2YMC

Média Intézet

Kaposvár

2023

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
Ökológiai problémák	5
Az ökológia és a művészet kapcsolatának vizsgálata	5
Mi az ökológia?	6
Ökológiai problémák	7
A mélyökológia, és Arne Naess	13
Munkanapló	15
Bevezetés a performanszművészetbe	15
A performansz művészet és a környezetvédelem kapcsolatának vizsgálata	16
Saját projekt	18
Összegzés, tanulságok levonása	25
Bibliográfia:	27

“A mi felelősségünk minden tőlünk telhetően megtenni azért, hogy egy olyan bolygón éljünk, amely nemcsak nekünk, hanem minden földi életnek otthont ad.”

-David Attenborough

Bevezetés

Szakedolgozatomban és a diplomamunkámban a világunkat fenyegető ökológiai problémákat szeretném előtérbe helyezni, illetve felhívni rájuk a figyelmet. Azért választottam ezt a témát, mert véleményem szerint ezek a problémák rendkívül fontosak, és nem lehet elégszer felhívni rájuk a figyelmet. Az ezzel kapcsolatos mondanivalókat videóperformanszokon keresztül adom át a nézőnek. Azért választottam a videóperformanszot, mint médium, mert mindig is közel állt hozzám a mozgókép, illetve így tudom a leginkább kifejezni az ezekkel a problémákkal kapcsolatos gondolataimat. Ahogy korábban említettem, az elsődleges célom a figyelemfelkeltés, de ezek a performanszok egyben vélemény nyilvánításnak is számítanak a részemről. Minden video, azaz minden performansz külön-külön problémákkal foglalkozik, mint pl.: erdőirtás, vizek, illetve a levegő szennyezése, “waste management”, azaz hulladékkezelés, valamint talán a legtöbbet tárgyalt mind közül: a globális felmelegedés.

Dolgozatom első fejezetében az ökológia témakörébe szeretnék egy kis általános bevezetőt adni, valamint röviden bemutatni az egyes problémákat, illetve azoknak az okait, és lehetséges megoldásokat. Ezek mellett bemutatok műalkotásokat az adott témákban, elemzem azokat.

A második fejezetben a mélyökológia, illetve annak atyja, Arne Naess munkásságába engedek betekintést.

Ezután, egy ún. Munkanapló formájában bemutatom a diplomamunkám, konkrétan annak koncepcióját, megvalósítását, illetve dokumentációját. Ezek előtt azonban röviden bemutatom a performanszművészetet, illetve megvizsgálom a környezetvédelemmel való kapcsolatát.

Ökológiai problémák

Az ökológia és a művészet kapcsolatának vizsgálata

Az ökológia és a művészet kapcsolata sokrétű és komplex. Elsősorban, ez a kapcsolat a környezeti problémák megértésében segít, valamint abban, hogy hogyan tehetünk ezek ellen. Az elmúlt években egyre fontosabb szerepet játszik a mindennapokban, a korábban említett problémák egyre nagyobb mértékben való jelenléte miatt.

Egy lehetséges mód a problémák iránti figyelem felhívására a különböző vizuális és érzékelési eszközök használata. Például, a művészek használhatnak szobrokat, isztallációkat, vagy a vizuális media más eszközeit arra, hogy képviseljenek különféle környezeti problémákat, és promotálják a környezettudatosságot. Ez látható olyan művészek munkáiban, mint például Andy Goldsworthy, aki természetes anyagokból (levelek, kövek, és ágak) épít szobrokat, amelyek a természetet és annak folyamatait tükrözik. Ezek a munkák egyfajta zsigeri reakciót válthatnak ki a nézőből, és segíthetnek abban, hogy kapcsolódjanak a környezettel egy mélyebb szinten.

Egy másik út az újrahasznosított anyagok, illetve a környezetre kevésbé káros anyagok használata. Néhány művész eldobott tárgyakat, például műanyag zacskókat, vagy régi elektronikai termékeket használ a művei létrehozására. Azzal, hogy új jelentést adnak ezeknek a dolgoknak, segítenek felhívni a figyelmet a szemetelés környezetre mért csapására, illetve az újrahasznosítás fontosságára.

Továbbá, a művészet segíthet abban is, hogy újragondoljuk a természettel való kapcsolatunkat. Sok kortárs művész vizsgálja az emberek és a környezet közti kapcsolatot, és próbára teszik a feltevéseinket arról, hogy mit is jelent a természetes világ részének lenni.

A vizuális művészet mellett az irodalomnak is kiemelkedő szerepe van a környezettudatosság elterjesztésében. Az irodalomnak köszönhetően megismerhetjük a természet szépségét és komplexitását, és hogy különféle emberi tevékenységek hogyan hatnak rá.

Végsősoron elmondható, hogy az ökológia és a művészet kapcsolata szimbiotikus, vagy egybeolvadt, egymástól szorosan függő. A művészet segíthet megérteni a világban jelenlévő környezeti problémákat, ezen problémák pedig nagyban inspirálják a művészi kifejezést.

Mi az ökológia?¹

Az ökológia, az élő organizmusok, illetve a környezet közötti kapcsolat tudományos tanulmányozása. Témák széles skáláját öleli fel, ilyenek például a fajok közti interakciók, az energia és a tápanyagok folyama különböző ökoszisztémákon keresztül, illetve az ember által mért csapás a természetre. Ezekből adódóan az ökológia egy elengedhetetlen kutatási terület, amely fontos részletekkel tud szolgálni bolygónkról, valamint a fenntartható életről.

Az egyik legfontosabb oldala a témának az egymásrautaltság gondolata. Minden élő organizmus, a legkisebb mikrobától a legnagyobb bálnáig, függ más organizmusoktól és azok környezetétől a túlélés érdekében. Ez az egymástól való függés a táplálékláncoknál figyelhető meg leginkább. Ha egy faj eltűnik, az hatással lehet minden más fajra is, legrosszabb esetben akár a kipusztulásukat is jelentheti.

Az emberi tevékenységeknek kiemelkedő hatásuk van a természetre, ebből adódóan az ökológia működésének megértése alapvető annak érdekében, hogy mérsékelni tudjuk ezeket a hatásokat. Például, az erdőirtás, és a fosszilis tüzelőanyagok égetése nagyban hozzájárul a túlzott szén-dioxid kibocsátáshoz, ami a klímaváltozás drasztikus felgyorsulását eredményezi. Az ökológusok vizsgálják ezeknek a folyamatoknak a következményeit, és próbálnak megoldásokat keresni a problémákra, ilyenek pl.: erdőfelújítás, megújuló energiaforrások használata, illetve hatékonyabb, és környezettudatosabb technológiák kifejlesztése. Sajnos azonban, mindezen próbálkozások ellenére is számos nehézséggel nézünk szembe.

- ¹ Bihariné Dr. Krekó Ilona, Kanczler Gyuláné Dr.: Ökológiai Alapismeretek. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2017.

Ökológiai problémák

Az ökológiai problémák különböző emberi tevékenységeknek köszönhetően kialakult gondok, amelyek egyre nagyobb aggodalomra adnak okot a környezetre, az egyénekre, a közösségekre, valamint a kormányokra nézve szerte a világon. A következőkben a legfontosabb, bolygónkat máig fenyegető problémákat szeretném bemutatni.

Klímaváltozás²³

A klímaváltozás ezek közül talán az egyik legszorongatóbb, ami a Föld klímájának hosszútávú változását foglalja magába. Beletartozik a hőmérséklet, illetve a tengerszint növekedése, és a szélsőséges időjárási körülmények kialakulása is ennek következménye. A klímaváltozás legfőbb kiváltó okai a már korábban is említett, a környezet számára káros emberi tevékenységek, pl. az erdők kiirtása, valamint fosszilis tüzelőanyagok égetése (pl. gyárakban).

A folyamat hatásait már világszerte érezni lehet. A részben az olvadó jégsapkák miatt emelkedő vízintek rengeteg helyen veszélyeztetnek alacsonyan fekvő területeket, illetve szigeteket, míg máshol egyre gyakrabban előforduló, valamint egyre intenzívebb hóhullámok, aszályok, és árvizek nehezítik meg az életet, jelentős hatást gyakorolva a közegészségre, a mezőgazdaságra, illetve az infrastruktúrákra.

Számos művész alkotott már a témában. Közülük az egyik legjelentősebb Olafur Eliasson, dán-izlandi származású művész, aki magával ragadó, gyakran környezeti gondokkal foglalkozó installációiról híres. A klímaváltozás visszatérő eleme a munkáinak, több ilyet is alkotott.

² Bartholy Judit, Pongrácz Rita: Klímaváltozás. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2013.

³ The Royal Society: Climate change - evidence & causes. National Academy of Sciences, 2020.

A művész egyik legjobban ismert munkája, az “Ice Watch⁴”, amit Minik Rosing geológus közreműködésével alkotott. 12 darab nagy jégtömböt szállított Grönlandról a világ számos nagyvárosába, pl.: Koppenhágába, Párizsba, és Londonba. A tömbök óra alakban voltak elrendezve, és folyamatos olvadásukkal egyfajta határozott emlékeztetőt adtak, többek közt a globális felmelegedés hatásairól. Az óra alak arra utal, hogy az emberiség ideje egyre csak fogy, és hogy muszáj tenni valamit a probléma megoldásának érdekében.

Eliasson továbbá számos olyan munkát is készített, amelyek arra ösztönzik a nézőt, hogy jobban értékeljék a természettel való kapcsolatukat. Az egyik ilyen a “Moss Wall⁵” nevű installációja. A munka lehetővé tette a nézők számára, hogy ráébredjenek a természet csodálatosságára, törekvőségére, valamint arra, hogy mennyire nagy szerepe van az emberi tevékenységeknek a környezet alakításában.

A művész munkái széleskörben dicséretnek örvendenek befogadhatóságuk miatt, valamint, hogy képesek rámutatni, mennyire fontos lenne cselekedni. Installációi mellett számos más, környezeti problémákkal kapcsolatos projektben vett részt, ilyen például a “Little Sun⁶” project, amelynek keretein belül fenntartható, napból nyert energiát szolgáltatott olyan közösségek számára, akik nem rendelkeznek elektromossággal.

Erdőirtás⁷

Az erdőirtás a fák és az erdők nagy területen történő kiirtása, főként mezőgazdasági, illetve kereskedelmi okokból. Ennek kiemelkedő szerepe van a klímaváltozás romlásában, ugyanis a fák által összegyűjtött szén-dioxid a kivágásukkal visszakerül a levegőbe, nagyban rontva annak minőségét. Gyakori okai az erdőirtásnak a fenntarthatatlan mezőgazdasági törekvések, a fakitermelés, valamint az emberek lakóövezeteinek a növelése. Véleményem szerint a legnagyobb probléma minden következmény közül, hogy az emberek ezzel a tevékenységgel szimplán

⁴ Rea, Naomi: Olafur Eliasson Hauls 30 Icebergs to London, inviting the public to contemplate the devastating effects of climate change. Artnet News, 2018.

⁵ Ingram, Simon: Why this artist is bringing the outdoors indoors, and unreality into real life. National Geographic, 2021.

⁶ Coffee, Stephanie: Olafur Eliasson’s little Sun: A work of art that works in life. Inside Out, 2014.

⁷ Nunez, Christina: Why deforestation matters – and what we can do to stop it. National Geographic, 2022.

megölnek egészséges fákat önző érdekekből, amikor arra nem is feltétlenül lenne szükség. Arról nem is beszélve, hogy ezzel mennyi állattól veszik el a természetes élőhelyét, akik utána nem biztos, hogy túl tudnak élni.

A brazil származású fotográfus, Sebastiao Salgado feleségével együtt nagyban hozzájárult az erdőirtás következményeinek enyhítéséhez azzal, hogy hozzávetőlegesen 2 millió fát ültettek újra⁸, ezzel tulajdonlappen megmentve egy erdőt. 1990 óta körülbelül 129 millió hektárnyi erdő veszett el végleg szerte a világon, ami Dél-Afrika méretének felel meg. Ennélfogva, Salgadoék munkája rendkívül kicsinek számít, de természetesen a kicsit is becsülni kell. Amikor elkezdték a projektet Salgadoék lakóhelyén Braziliában, a kiszemelt terület mindössze 0,5 százalékát borították fák, ám 20 év alatt teljesen visszanőttek a fák, ezzel megmentve azt a területet, visszaadva az élőhelyét sok-sok állatnak, akik birtokba is vették újdonsült otthonukat. Ugyan ez nem egy kifejezett műalkotás, inkább az aktivizmus körébe sorolható, ennek ellenére számára egyfajta művészettel ér fel, ahogy, még ha csak kicsiben is, de visszafordították ezt a szörnyű folyamatot, és új reményt adtak a Föld legalább egy kis részének.

Légszennyezés⁹

A légszennyezés szintén egy rendkívül súlyos, az egész világra kiderjedő probléma, az ember, illetve más élőlények egészségére is veszélyes gázok az atmoszférába való kijutása jellemzi.. Részenben az erdőirtás következménye, illetve már korábban többször említett tevékenységek is hozzájárulnak. Legfőbb okai az erdőirtás mellett a nagyvárosokban egyre inkább jelenlévő, a járművek által kibocsátott gázok (szmog), valamint a gyárak, de az állattartás is nagyban hozzájárul. Lehetséges következményei közé tartoznak különféle légúti, szív- és érrendszeri megbetegedések, de akár rákot is okozhat. Emellett az ökoszisztémákat is rombolja, a klímaváltozás egyik óriási okozója. A nagyvárosokban sokkal inkább jelen van ez a probléma a rengeteg, és egyre növekvő számú jármű miatt, bár ezen már valamennyire igyekeznek segíteni az elektromos autók,

⁸ Ilona Baliünaité: Photographer And His Wife Plant 2 Million Trees In 20 Years To Restore A Destroyed Forest And Even The Animals Have Returned. Boredpanda, 2020.

⁹ Fülöp T., Hanus I., Molnár K., Örvös M., Patkó I., Pitrik J.: Levegőtisztaság-védelem. Veszprém: Pannon Egyetem, 2011.

illetve buszok fokozatos bevezetésével. De néhány nagyvárosban, pl: Tokióban még így is élıhetetlenséghez közeli szintet őr meg a levegő tisztasága.

Egy műalkotás, amely erőteljesen megragadja a légszennyezés problémáját, az Michael Pinsky “Pollution Pods¹⁰¹¹¹²” nevű installációja. Ezek egymáshoz kapcsolódó, geodéziai kupolából állnak, amelyekben a világ öt nagyvárosának (Peking, Új-Delhi, London, Sao Paulo, illetve Tautra) légszennyezését alkotják újra. Ennek mindegyik kupolában más és más jellegű formája található, ezek pl.: az ózon, a nitrogén-dioxid, formaldehid, illetve kén-dioxid. A látogatók átsétálhatnak ezen a kupolákon, megtapasztalva az egyes szennyezések hatásait.

Az egyik legmeglepőbb tulajdonsága ennek az alkotásnak, hogy mennyire jól képes megragadni az érzékeket. Ahogy az emberek áthaladnak az egyes tereken, mindenhol más szagok fogadják őket, így reprezentálva számukra, hogy mit éreznek azok, akik ebben élnek, és nap mint nap megtapasztalják ezt. Mint már korábban említettem, ezeknek a szaghatásoknak a célja az, hogy szemléltessék az egyes városokban élő emberek megpróbáltatásait ezen a téren.

Vízszennyezés¹³

A fogalom a Föld vízzel borított területeinek (folyók, tengerek, óceánok, talajvíz) káros anyagok által történő beszennyezésére utal. Ennek okai lehetnek a korábbi problémákhoz hasonlóan mezőgazdasági, kereskedelmi, valamint különféle belföldi tevékenységek.

A vízszennyezés következményei pusztítóak lehetnek, ha nem teszünk semmit a megfékezésé érdekében. Tönkretetheti a vízi életet, elpusztíthat halakat, illetve más, ott élő organizmusokat. Továbbá emberi fogyasztásra is alkalmatlanná teheti a vizet, így esetleges betegségeket okozva.

¹⁰ Anonymus: Pollution Pods: can art change people’s perception of climate change and air pollution. OpenEdition Journals, 2020.

¹¹ Sommer, Laura, Swim, Janet Kay, Keller, Anna, Klöckner: „Pollution Pods”: The merging of art and psychology to engage the public in climate change. University of Central Lancashire, 2019.

¹² Anonymus: The Artist. Climart.

¹³ Denchak, Melissa: Water pollution: everything you need to know. NRDC, 2023.

A Földön nagyon sok helyen áll fenn ez a probléma, abszolút globális szintűnek mondható, és sok helyen ténylegesen alkalmatlanná vált a víz arra, hogy az emberek ihassanak belőle, vagy fürdőhessenek benne. A tiszta víz hiánya továbbá hatással tud lenni olyan iparágak számára, amelyek nagyban függenek tőle, ilyen pl. a turizmus is.

Egy kissé más jellegű oldala a problémának a rendkívüli mértékű műanyag hulladék jelenléte a vizekben. Ez más okokból tud káros lenni ugyan, mérgezőnek nem mérgező, de ugyanúgy tönkretetheti a vízi életet. Továbbá, bár ez talán kevésbé fontos, de az emberek számára is élvezhetetlenné tudja tenni a vizpartokon való életet, hiszen a tengerek, illetve óceánok rengeteg műanyag hulladékot mosnak partra.

Chris Jordan amerikai művész “Gyre¹⁴¹⁵” névre hallgató installációja nagyon jól szemlélteti a vizekben lévő műanyag hulladék hatalmas mértékét és a probléma súlyosságát. Az installáció rendkívül nagy méretű, a Csendes-óceán által parta sodort műanyag szemétből áll, például üvegekből, konténerekből, valamint más eldobott hulladékból. Jordan egy, a Csendes-óceánon elhelyezkedő magányos sziget, Midway Atoll felé vezető útja során gyűjtötte össze ezt a rengeteg szemetet, és használta fel őket ennek az alkotásnak a létrehozásához.

A hulladék elrendezése egyfajta káosz és rendellenességet sugároz, a sok műanyag egymásra tornyozva már-már egy szemétkerakóra emlékeztet, a puszta mennyisége szinte már megdöbbentő. A kiállítótér nagy részét elfedi, óriási mérete pedig egy nagyon fontos üzenetet hordoz, hogy a vízszennyezés egy szintén óriási probléma, és mihamarabb változtatni kell rajta.

Egy másik fontos, megemlítendő része az alkotásnak, az az, ahogyan Jordan elrendezte a hulladékot. Ahelyett, hogy szépen, és rendezetten helyezte volna el őket, ő inkább a természetességre törekedett. Azzal, hogy a törmelék egyes darabjai mind-mind másfelé állnak, olyan érzést kölcsönöznek a munkának, mintha csak élne és folyamatos mozgásban lenne, ezzel utalva arra, hogy maga a vízszennyezés is egy egyre növekvő probléma.

¹⁴ Noorata, Pinar: Classic Art recreated using plastic from the ocean. My Modern Met, 2012.

¹⁵ Riedy, Chris: Chris Jordan’s message from the gyre. Medium, 2013.

Hulladékkezelés

Környezetvédelmi, fenntarthatósági, illetve közegészségügyi szempontból kritikus fontosságú téma. A legnagyobb probléma, hogy az emberek által kitermelt hulladék sok esetben meghaladja a jelenleg létező hulladékkezelési infrastruktúrát. Ez sajnos legtöbbször túltelített szemétkerakókhoz, illegális szemétkerakáshoz, valamint szennyezéshez vezet. Ahhoz, hogy ezt a problémát megoldhassuk, változtatni kell az egyzer használatos műanyag koncepcióján (ami már napjainkban is folyamatban van), illetve fenntarthatóbb hulladékkezelési szokásokat kell kialakítanunk.

Egy említendő műalkotás a témában, a portugál származású művész, Bordalo¹⁶ II "Trash Animals" nevű munkája. Ez egy életnagyságú állatokat ábrázoló szoborcsoport, amely csakis és kizárólag eldobott szemét felhasználásával készült, mint pl.: autoalkatrészek, fémhulladék, valamint műanyag.

Az alkotás célja, hogy felhívja a figyelmünket a felhalmozott szemét hatalmas mennyiségére. Kivételes finomsággal és pontossággal készíti el a szobrokat, de azért az is cél, hogy látszódjon, miből készült. Az ok, ami miatt állatok ábrázolása mellett döntött Bordalo, az az, hogy tulajdonképpen pont a szemét okozza ezen állatok halálát, így ironikus, hogy szemét felhasználásával kelti őket újból életre. Továbbá, megmutatja, hogy ezeket az eldobott hulladékokat fel lehet használni kreatív módon, hogy tovább élhessenek, és új célt szolgálhassanak.

Összefoglalva tehát, a fentebb felsorolt ökológiai problémák mind összefüggnek és egymásból következnek. Egyfajta láncreakció ez, aminek súlyos következményei lehetnek mind állatra, emberre, illetve a környezetre nézve is, és bár már elindult egy folyamat a megelőzés érdekében, még hosszú út áll az emberiség előtt.

¹⁶ Uys, Emile: The big trash animals projekt of Bordalo II. Design Indaba, 2017

A mélyökológia, és Arne Naess¹⁷¹⁸

A mélyökológia egy olyan filozófia, miszerint minden előnek ugyanakkora értéke van, és állítja, hogy a természetben minden mindennel kapcsolatban áll. Az 1970-es években találta ki a norvég filozófus, Arne Naess, aki szerint a domináns nyugati világkép alapjaiban véve hibás, és pusztító hatással van bolygónkra. Naess szerint egy új korszellemre volt szükség, ami felismeri a természet belső értékeit, és az azokkal való harmónikus életre törekszik.

A mélyökológia szívében az a hit áll, miszerint az emberiség nem különállóan létezik a természetes világtól, hanem annak a részeként. Ez azt jelenti, hogy a cselekedeteink egyenes úton befolyásolják a környezetet, és annak minden lakóját. A filozófia szerint az embereknek egy radikális magatartásbeli változásra lenne szüksége, még hozzá a természet felé. Olyanra, ami elmozdul a természet pusztá haszonelvű kihasználásától, és inkább arra törekszik, hogy megértsük benne a helyünket.

Arne Naess¹⁹ 1912-ben született a norvégiai Osloban, és nagy tiszteletnek örvendő filozófus, hegymászó, valamint környezetvédelmi aktivista volt. Nagyban befolyásolták és inspirálták olyan emberek munkái, mint Spinoza, Nietzsche, vagy Heidegger, ezek mellett pedig a Norvég vadonban tett felfedezései. Naess az 1960-as évek környékén kezdett el aggódni az emberi tevékenységek természetre gyakorolt káros hatásai miatt, ekkor kezdte el kidolgozni a mélyökológiával kapcsolatos nézeteit.

Naess filozófiájának egy kulcsfontosságú része az úgynevezett “önfelismerés”. Ez a földi élet sokszínűsége és gazdagsága iránti mély megbecsülést jelenti, valamint minden élő egyforma értékének felismerését, az emberek számára való hasznosságtól függetlenül. Naess szerint az önfelismerés elengedhetetlen annak érdekében, hogy fenntartható módon és harmóniában éljünk a természettel.

¹⁷ Horváth Róbert: Tudatökológia és mélyökológia. Ars Nature, 2013.

¹⁸ Ollos, Hanna: Deep ecology: defending the Earth. European Wilderness society, 2020.

¹⁹ Schwarz, Walter: Arne Naess. The guardian, 2009.

Fontos aspektusa továbbá a mélyökológiának a “biocentrizmus²⁰”, ami kijelenti, hogy minden élőlény egyenrangú, és ugyanúgy védelemre szorul, valamint tiszteletet érdemel. Ez kontrasztban áll a már említett nyugati világképpel, ami az embereket helyezi az univerzum középpontjába, és a természetet csak egy kihasználható dolognak tekinti. Naess szerint ebben az antropocentrikus nézetben komoly hibák vannak, és ezt okolta a természet elpusztításáért.

Egy másik megemlíthető része Naess filozófiájának az “ökológiai demokrácia” elve, ami egy decentralizált megközelítést ad a döntéshozásnak, minden élőlény érdekeit figyelembe véve. Ez erős kontrasztban áll a kormányzás domináns modelljével, ami gyakran centralizált, hierarchikus, és az emberi érdekeket helyezi előtérbe.

Naess nagy támogatója volt a vadon megőrzésének, valamint állította, hogy az érintetlen természeti területek elengedhetetlenek a bolygó egészségének megőrzése, illetve az emberek spirituális jóléte érdekében. Hitte, hogy vadonnak van egyfajta értéke, ami az emberek számára való hasznon felül áll, és hogy ezeket a területeket védeni és őrizni kell.

A mélyökológia tanításainak befolyását sok helyen látni lehet, 1970-es évekbeli atomellenes mozgalmaktól, egészen a napjainkban is zajló természetvédelmi mozgalmakig. Véleményem szerint, ennek a filozófiának a globális szintű elsajátítása (nagy részt a világ vezető, és befolyásos emberei által) megoldást jelenthetne a jelenleg is fennálló ökológiai problémákra.

²⁰ Taylor, Eugene: Biocentrizmus: trend, alapelvek és kritikák. Warbletoncouncil, 2023.

Munkanapló

Bevezetés a performanszművészetbe²¹²²²³²⁴²⁵

Ahogy az a bevezetőben is említettem, a performansz számomra csupán a választott médium ahhoz, hogy kifejezzem amit szeretnék. Nem feltétlenül látok összefüggést az ökológia és a performanszművészet között, ez két, egymástól fényévekre lévő univerzum. Tehát, a választásom nem a két téma közt fenálló esetleges összefüggések miatt esett erre a médiumra.

A performanszművészet egy olyan kifejezési forma, amely a művész testét használja médiumként. Több művészeti ágat is ötvöz, ilyenek többek közt a színház, tánc, vizuális művészet, valamint a film. Gyakran kihívást jelentő, határokat feszegető, illetve vitatott, és gyakran fejezik ki vele szociális, politikai, vagy személyes problémák széles skáláját.

A performanszok egyik legfontosabb jellemzője az élő, korlátozott ideig tartó természetük. A tradicionális vizuális művészeti formákkal ellentétben (pl.: festmények vagy szobrok) a performance nem azért készül, hogy megőrződjön vagy valaki szimplán begyűjtse vagy megvegye. Ehelyett, egy ilyen alkotást ott és akkor, az adott pillanatban kell megtapasztalni, a néző és a művész által közösen megosztott térben.

A performanszművészet először az 1960-as és 70-es években jelent meg önálló művészeti ággként, más avant-garde mozgalmak mellett, mint a konceptuális művészet és a minimalizmus. Olyan művészek, mint pl. Marina Abramovic, Vito Acconci, vagy Chris Burden, a testüket egyfajta vászonként használják, gyakran az erőszakkal, genderrel, vagy indentitással kapcsolatos témák felfedezésére.

²¹ Anonymus: Marina Abramovic: Performance art can change your life. PBS.

²² Anonymus: Performance art. Tate.

²³ Anonymus: Performansz? Művészet?. Alkotóművészet, 2020.

²⁴ Anonymus: What is performance art and why it matters. The Collector.

²⁵ Wainwright, Lisa S.: Performance art. Britannica.

Másik fontos aspektusa ennek a művészeti formának a közönséggel való kapcsolat. Gyakran elmosza a határokat a művész és a néző közt, így keltve egyfajta részvételi érzést. Sok esetben, a közönség nyíltan kap meghívást arra, hogy részt vegyen egy-egy projektben, így volt ez például Abramovic "The Artist is Present"²⁶ névre hallgató munkája esetében is. A performansz idejére a művész leült egy asztalhoz a múzeum átriumában, és arra invitálta a nézőket, hogy üljenek le vele szembe, és csak nézzék egymást. A performansz 736 óra 30 percig tartott, Abramovic pedig mintegy 1000 nézővel nézett farkasszemet ezalatt az idő alatt. Persze egyenként.

A mű intenzitása és érzelmi hatása kézzelfogható volt. Sokan azt nyilatkozták, hogy mélyen megmozgatta és átalakította őket az, hogy Abramovic szemébe néztek és tartották vele a szemkontaktust. Ennek a cserének az egyszerűsége, amelyhez nem volt szükség sem szavakra sem tettekre, lehetővé tette, hogy kialakuljon egy mély kapcsolat a művész és a nézők között.

Magán a performanszon kívül, Abramovic munkája nagy média figyelemre, illetve számos kritikai elismerésre tett szert. Máig nagyon sokat beszélnek az alkotásról, és elmondható, hogy egy olyan kultúrális ékkővé vált, ami sok-sok embert inspirált azóta, és még fog is a jövőben.

Azonban, rengeteg kritika és vita is előfordul a témában. Néhány kritikus szerint a performanszművészet öntörvényű, és túl nagy mértékben fókuszál a művészre a közönség helyett. Mások túlságosan kirekesztőnek ítélik meg amiatt, hogy csupán egy kisebb méretű avant-garde közönséget céloz meg. Végül, de nem utolsó sorban pedig konfrontatívnak, illetve elidegenítőnek tartják, és azt állítják, hogy eltolja magától a nézőt ahelyett, hogy bevonaná vagy nyitna felé. Akárhogy is, egy dolog biztos: a performansz az egyik legkülönlegesebb, legegységesebb művészeti forma, amivel eddig találkoztam.

A performansz művészet és a környezetvédelem kapcsolatának vizsgálata

A performanszművészet és a környezetvédelem első ránézésre nem tűnhet egyértelmű párosításnak, azonban művészek egyre növekvő csoportja használja a műkát arra, hogy közismertebbé tegye a környezettudatosságot, illetve hogy bátorítson az aktivizmusra. Azzal, hogy a

²⁶ Anonymus: The artist is present. MoMaLearning.

performanszot használják a kommunikálásra, egy sokkal szélesebb nézőkört tudnak bevonni, és beszélgetést kezdeményezni velük a bolygónk jelenlegi állapotáról.

Többféle módon tud hozzájárulni a performanszművészet a környezetvédelem elősegítéséhez. Ezek közül a legfontosabb, hogy képes a problémát megnyerő, gondolkodásra készítő formában bemutatni. A művészek használják a testüket, a hangjukat, illetve egyéb kifejezőeszközöket annak érdekében, hogy erőteljes vizuális, és auditív reprezentációt alkossanak a természetről. Ezek közé tartozhatnak táncos performanszok, amelyek az erdőirtás hatásait mutatják be, vagy elbeszélte alkotások, amelyek a klímaváltozás pszichológiai hatásait vizsgálják.

A figyelemfelkeltés mellett, a performanszművészet segíthet inspiálni arra, hogy tegyünk is valamit. Olyan performanszok létrehozásával, amelyek összehozzák a nézőket (pl.: egy strand kitakarítása, vagy faültetés), a művészeknek lehetőségük van ténylegesen mozgósítani az embereket, és tenni valamit a környezetvédelem érdekében. Ezen tevékenységeknek nemcsak azonnali hatásuk van a környezetre, de még közösséget is kovácsol, és egyfajta megosztott felelősséget teremt a bolygó iránt.

Egy példa ilyen célból történő performanszhasználatra Marina Abramovic 2014-es műve, a "512 hours"²⁷. Ennek keretein belül arra a művész arra invitálta a résztvevőket, hogy lépjenek be egy kopár, fehér szobába, ahol különféle tevékenységeket végeztetett velük annak érdekében, hogy jobban ráébredjenek az őket körülvevő világra és a saját testükre. A performansz célja az volt, hogy az emberek olyan módon kapcsolódhassanak a környezetükkel, ahogyan arra a modern világban nincs lehetőség.

Egy másik művész, aki a performanszot a környezetvédelem népszerűsítésére használta, Olafur Eliasson. Eliasson munkái gyakran a művészet, a tudomány és a környezetvédelem metszéspontját vizsgálják. Eliasson például 2014-es "Riverbed"²⁸ című installációjában sziklákból és folyóvízből

²⁷ Sempill, Mark: Marina Abramović: 512 Hours at the Serpentine Gallery, 2014.

²⁸ Quddus, Sadia: Olafur Eliasson Creates an Indoor Riverbed at Danish Museum, 2014.

álló tájat hozott létre a dániai Louisiana Modern Művészeti Múzeum belsejében. Az installáció célja az volt, hogy a látogatókat a víz mint természeti erőforrás fontosságáról emlékeztesse, és az emberi tevékenységnek a bolygó vízrendszerére gyakorolt hatásáról való elmélkedésre ösztönözze.

Összességében a performansművészet hatékony eszköz lehet a környezetvédelem előmozdításában. Azzal, hogy az alkotásokkal felhívják a figyelmet, cselekvésre ösztönöznek, és erősítik a közösségi érzést, az előadóművészek segíthetnek egy fenntarthatóbb és igazságosabb jövő megteremtésében mindenki számára. Ahogy a globális közösség továbbra is küzd az éghajlatváltozás és a környezetromlás kihívásaival, a performansművészet valószínűleg egyre fontosabb szerepet fog játszani az ezekre a kérdésekre adott kollektív válaszunk kialakításában.

Saját projekt

Koncepció

Ahogy az előző fejelet elején említettem, azért választottam a performansot műfajként, mert véleményem szerint ezzel fejezhető ki az egyik legjobban, amit én át szerettem volna adni. Ez pedig nem más, mint maguknak a problémáknak a bemutatása. A következőkben szeretnék végigmenni az egyes videók koncepcióin, valamint témáin külön-külön, és elmagyarázni, hogy hogyan is mutatják be az adott problémát.

Előkészületek, megvalósítás

Az összes videót gondos és hosszas előkészítés előzte meg. Mint forgatási helyszínek keresése, mind szükséges kellékek, adott esetben díszletek beszerzése, illetve megépítése szempontjából. Segítséget szerencsére minden alkalommal kaptam, így születhetett dokumentáció, és a megvalósítás is sokkal könnyebben, gyorsabban, és gördülékenyebben zajlott, mint arra számítottam.

Az első, a szennyezett ivó-/fürdővízzel kapcsolatos videó. Itt alapvetően azt szerettem elérni vagy megmutatni, hogy mi történik, ha valaki olyan vízzel kénytelen tisztálkodni, ami nem éri el az elvárt higiéniai szintet. Ahogy az összes videónál, itt is egyfajta túlzással élek, hiszen így sokkal jobban kiemelhetők az adott karakterisztikái egy-egy adott problémának. Ebben az esetben az volt a koncepció, hogy fürdés után koszosabb legyek, mint előtte. Ezt pedig úgy szerettem volna elérni, hogy konkrétan leöntöttem magam virágfölddel kevert vízzel. Az élmény enyhén szólva sem volt kellemes, de ezzel együtt véleményem szerint adott egy viszonylag hiteles képet arról, hogy min megy keresztül az, aki tényleg ilyen, vagy hasonló körülmények közt kénytelen tisztálkodni.

A második videó a globális felmelegedés következtében végbemenő jégolvadásról, és az ennek következtében kialakuló vízszint emelkedésről szól. A koncepció ebben az esetben az volt, hogy az emberi alak (én) tulajdonképpen olyan módon éli meg ezt a folyamatot, hogy nem is tudja/akarja észrevenni, valamint nem tud/akar semmit sem tenni ellene. Ezért van az, hogy az alak csak ül a fotelben és olvas, míg a jégkockák olvadása következtében lefolyó víz egyre nagyobb és nagyobb tócsát hagy a pohár körül, míg végül lefolyik magáról az asztról is. Ezzel azt szerettem volna szimbolizálni, hogy az emelkedő vízszintek szépen lassan ellepik a partmenti országokat, városokat, és az emberek ezt cselekvésképtelen kénytelenek végignézni, hiszen a sok próbálkozás ellenére ezt a folyamatot nem lehet megállítani. A videó hosszabb mivolta is ebből adódik, hiszen maga a bemutatott folyamat is lassan megy végbe.

A harmadik és negyedik videót szeretném egybevenni amiatt, mert mindkettő a szeméttel való szennyezésről szól, és ugyanazt használtam hozzájuk kellékként: rengeteg műanyag, illetve papír szeméttel. Ezek közül az első a vízpartok, vizek szennyezésével foglalkozik, de a legelső videóval ellentétben itt szeméttel való szennyezésről van szó. A koncepcióm, hogy beborítok egy adott partszakaszt szeméttel, majd ebbe hétköznapi módon besétálok egy napozóágygal, azt letesztem, levetközöm, bekenem magam naptejjel, és elkezdek napozni. Mindezzel azt kívánom bemutatni, hogy a nem megfelelő helyen lévő szemét mennyire elcsúfít és tönkretesz egy olyan hétköznapi élményt, mint a strandolás, és persze magukat a vízpartokat is. Természetesen itt is élek a túlzással, hiszen normál esetben az ember nem kezdene el napozni egy szeméttel beborított vízparton, de így szerintem jól átadható az üzenet: ne személtelünk ott, ahol nem szabad.

A negyedik videó a túl nagy szemétmennyiség következményeivel foglalkozik. Itt azt szerettem volna megmutatni, hogy mi történik az emberekkel (és persze más élőlényekkel is) annak következtében, ha annyira nagy mennyiségű szemetet termelünk, amit már nem tudunk hol tárolni, konkrétan betemet minket, megfulladunk tőle. Mindezt oly módon kívántam bemutatni, hogy ülök a kamera előtt, felülről, a képen kívülről elkezdenek beesni különféle szemetek, egészen addig, amíg el nem temetnek. Ezt úgy tudtam elérni, hogy építettem egy „dobozt”, aminek egy oldala átlátszó, itt lát át a kamera. Az összes videó közül talán ez jelentette a legnagyobb kihívást.

A dokumentáció, illetve egy-egy rövid műleírás a következő oldalon kezdődik.

Dokumentáció

1. Vízszennyezés: Nem megfelelő higiéniai szinttel rendelkező vízzel való tisztálkodás/mindennapi használatának bemutatása.

Werk:

Kész munka:

2. Globális felmelegedés bemutatása

Werk:

Kész munka:

3. Vízpartok/vizek szemetelésének bemutatása

Werk:

Kész munka:

4. Túl nagy szemét felhalmozás következményeinek bemutatása

Werk:

Kész munka:

Összegzés, tanulságok levonása

Mindent egybevetve elmondható, hogy a művészet nagyon is képes megmenteni az ökológiát. A maga egyediségével és sokszínűségével képes arra, hogy felnyissa az emberek szemét, és ráébressze őket arra, hogy tegyenek valamit a bolygó megmentése érdekében. Én, személy szerint, hálás vagyok a művészet pusztá létezéséért, mert ezen a problémakörön kívül még az élet számos más területén hoz felüdülést az emberek számára, ami sokszor nagyon fontos tud lenni.

A diplomamunkát illetően nagyon örülök, hogy volt lehetőségem foglalkozni ezekkel a témákkal és problémákkal, valamint azért is, mert ezekkel a munkákkal esetlegesen elindíthatok emberekben folyamatokat, és ráébraszthetem őket a cselekvésre.

Az ökológián kívül a jövőben szívesen foglalkoznék esetlegesen más globális problémakörökkel, amelyek sajnos a mai napig is nagy számban jelen vannak a világban. Ilyenek pl.: a szegénység, a népességnövekedés, az emberek közti egyenlőtlenség, vagy a különféle politikai harcok, amelyek gyakran háborúhoz is vezetnek. Ezen témákba mélyebben bele kellene ásnom magam ahhoz, hogy kiderítsem, van-e bennük lehetőség arra, milyen oldalról/hogyan lenne őket a legérdemesebb bemutatni stb., mint ahogyan azt az ökológia esetében is tettem.

Hogy miben különbözik az én projektem olyan aktivistákétól vagy társaságoktól, mint pl. a Greenpeace, vagy akik pillanatragasztóval ragasztják oda magukat dolgokhoz így próbálva üzenetet átadni, arra azt tudnám mondani, hogy az én munkám kevésbé drasztikus, kicsit inkább a művészet felé hajló formája a kommunikációnak. Az említett kétfajta társaság a végletekig is hajlandó elmenni annak érdekében, hogy elérje a célját, aminek sokszor letartóztatás, büntetés is lehet a vége, míg az enyémnek inkább a békés üzenetközvetítés. Plusz, ha az én munkáimat valaki kontextus nélkül tekinti meg, nem is biztos, hogy elsőre megérti, miről is van szó, míg a többi esetben egyértelmű, hogy mi ellen szól az adott projekt.

Alapjában véve azt gondolom, hogy mindent bele tudtam illeszteni a dolgozatba, amit szerettem volna. Ha egy problémát kiemelhetnék, az maximum az lenne, hogy az egyes témákba csak

korlátozott mértékbe mehettem bele annak érdekében, hogy mindenre jusson hely. Ezen kívül azonban boldog vagyok az esszével, és azt gondolom, átadja, amit át kívántam adni vele, és remélem, hogy az olvasóknak is hasonló véleménye lesz.

Bibliográfia:

- Anonymus: The Artist. Climart.

<https://www.climart.info/pollutionpods>

- Anonymus: 13 problems caused by mismanagement of waste. INTOSAI.

<https://sisu.ut.ee/waste/book/13-problems-caused-mismanagement-waste>

- Anonymus: Marina Abramovic: Performance art can change your life. PBS.

<https://www.pbs.org/newshour/brief/151836/marina-abramovic>

- Anonymus: Performance art. Tate.

<https://www.tate.org.uk/art/art-terms/p/performance-art>

- Anonymus: Performansz? Művészet?. Alkotóművészet, 2020.

<https://alkotomuveszet.hu/performansz-muveszet/>

- Anonymus: Pollution Pods: can art change people's perception of climate change and air pollution. OpenEdition Journals, 2020.

<https://journals.openedition.org/factsreports/6161>

- Anonymus: The artist is present. MoMaLearning.

https://www.moma.org/learn/moma_learning/marina-abramovic-marina-abramovic-the-artist-is-present-2010/

- Anonymus: What is performance art and why it matters. The Collector.

<https://www.thecollector.com/what-is-performance-art-and-why-it-matters/>

- Bartholy Judit, Pongrácz Rita: Klímaváltozás. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2013.

<https://ttk.elte.hu/dstore/document/874/book.pdf>

- Bihariné Dr. Krekó Ilona, Kanczler Gyuláné Dr.: Ökológiai Alapismeretek. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2017.

https://www.eltereader.hu/media/2017/05/TOK_Okologia_READER2.pdf

- Coffee, Stephanie: Olafur Eliasson's little Sun: A work of art that works in life. Inside Out, 2014.

https://www.moma.org/explore/inside_out/2014/03/26/olafur-eliassons-little-sun-a-work-of-art-that-works-in-life/

- Denchak, Melissa: Water pollution: everything you need to know. NRDC, 2023.

<https://www.nrdc.org/stories/water-pollution-everything-you-need-know>

- Fülöp T., Hanus I., Molnár K., Örvös M., Patkó I., Pitrik J.: Levegőtisztaság-védelem. Veszprém: Pannon Egyetem, 2011.

<https://tudastar.mk.uni-pannon.hu/anyagok/11-Levegőtisztaságvédelem.pdf>

- Horváth Róbert: Tudatökológia és mélyökológia. Ars Nature, 2013.

https://arsnaturae.hu/hu/tudatokologia/horvath_tudatokologia_melyokologia

- Ilona Baliünaité: Photographer And His Wife Plant 2 Million Trees In 20 Years To Restore A Destroyed Forest And Even The Animals Have Returned. Boredpanda, 2020.

https://www.boredpanda.com/brazilian-couple-recreated-forest-sebastiao-leila-salgado-reforestation/?utm_source=google&utm_medium=organic&utm_campaign=organic

- Ingram, Simon: Why this artist is bringing the outdoors indoors, and unreality into real life. National Geographic, 2021.

<https://www.nationalgeographic.co.uk/environment-and-conservation201907why-artist-bringing-outdoors-indoors-and-unreality-real-life>

- Noorata, Pinar: Classic Art recreated using plastic from the ocean. My Modern Met, 2012.

<https://mymodernmet.com/chris-jordan-running-the-numbers-ii-gyre/>

- Nunez, Christina: Why deforestation matters – and what we can do to stop it. National Geographic, 2022.

<https://www.nationalgeographic.com/environment/article/deforestation>

- Ollos, Hanna: Deep ecology: defending the Earth. European Wilderness society, 2020.

<https://wilderness-society.org/deep-ecology-defending-the-earth/>

- Quddus, Sadia: Olafur Eliasson Creates an Indoor Riverbed at Danish Museum, 2014.

<https://www.archdaily.com/540338/olafur-eliasson-creates-an-indoor-riverbed-at-danish-museum>

- Rea, Naomi: Olafur Eliasson Hauls 30 Icebergs to London, inviting the public to contemplate the devastating effects of climate change. Artnet News, 2018.

<https://news.artnet.com/art-world/olafur-eliasson-ice-watch-london-1416811>

- Riedy, Chris: Chris Jordan's message from the gyre. Medium, 2013.

<https://medium.com/@chrisriedy/chris-jordans-message-from-the-gyre-a412d0a3e970>

- Schwarz, Walter: Arne Naess. The guardian, 2009.

<https://www.theguardian.com/environment/2009/jan/15/obituary-arne-naess>

- Sempill, Mark: Marina Abramović: 512 Hours at the Serpentine Gallery, 2014.

<https://www.theupcoming.co.uk/2014/06/12/marina-abramovic-512-hours-at-the-serpentine-gallery-exhibition-review/>

- Sommer, Laura, Swim, Janet Kay, Keller, Anna, Klöckner: „Pollution Pods”: The merging of art and psychology to engage the public in climate change. University of Central Lancashire, 2019.

https://clou.uclan.ac.uk/35478/1/35478%2019_10_06_final%20Pollution%20Pods%20Paper.pdf

- Taylor, Eugene: Biocentrismus: trend, alapelvek és kritikák. Warbletoncouncil, 2023.

<https://hu.warbletoncouncil.org/biocentrismo-8566>

- The Royal Society: Climate change - evidence & causes. National Academy of Sciences, 2020.

https://royalsociety.org/~media/royal_society_content/policy/projects/climate-evidence-causes/climate-change-evidence-causes.pdf

- Urák István: Humánökológia. Kolozsvár: Sapiientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, 2007.

<http://kt.sapiientia.ro/data/dokumentumok/segedanyag-humanokologia.pdf>

- Uys, Emile: The big trash animals projeft of Bordalo II. Design Indaba, 2017.

<https://www.designindaba.com/articles/creative-work/big-trash-animals-project-bordalo-ii>

- Wainwright, Lisa S.: Performance art. Britannica.

<https://www.britannica.com/art/performance-art>

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió¹ nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: HEGEDŰS A'DÁN
A Hallgató Neptun kódja: ER2YMC
A dolgozat címe: MŰVESZET ÉS ÖKOLÓGIA: MEGMENTHETI-E A MŰVESZET A TERMÉSZETET?
A megjelenés éve: 2023
A konzulens tanszék neve: NEDEK TANSZÉK

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, s az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a Záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe.

Kelt: 2023 év 05 hó 01 nap

Hegeđűs A'dán

Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törörendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törörendő.

KONZULTÁCIÓS NYILATKOZAT

A Regedlis Ágnes (név) (hallgató Neptun azonosítója: ERLYMC)
konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a
záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfólió¹ áttekinttem, a hallgatót az
irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól
tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védelemre
javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: 2023 év 05 hó 03 nap

Belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törölendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.